

הכחטאי העבר חטאינו?

חטאים-פושעים (אצל דנטה אין הבחנה ביניהם) שמופיעים ב"תופת" דוגמת רצח או גנבה, נחשבים לכאלה בכל חברה אנושית. אך קיימים הבדלים בין תרבויות שונות כאשר למידת החומרה המיוחסת להם ובאשר לצורת הענישה. חטאים-פושעים אחרים הם מסימני ההיכר של תרבות ימי הביניים התיכוניים ומיעוטם מיוחדים לדנטה.

מלווהו הנאמן של דנטה בתופת הוא המשורר הרומי ורגיליוס (70-19 לפנה"ס) שדנטה העריץ את יצירותיו. הוא ממשיך ללוותו בפורגטוריו, אולם לא עוד בעדן, זאת מאחר שורגיליוס לא היה נוצרי. מחליפה אותו כמלווה בעדן ביאטריצ'ה. דנטה ראה אותה רק פעמיים בחייו, בפעם הראשונה כששניהם היו כבני תשע, ובפעם השנייה ב-1283 כשהיתה כבר נשואה. היא מתה צעירה, אך היתה עבור דנטה עד יום מותו סמל הטוהר והאהבה, האהבה המעלה את האדם במחיר בדידות וסבל למישור רוחני גבוה יותר. טהורה כפי שהיתה וכמייצגת הנאמנה ביותר של ישו, אין היא מופיעה כמעט בתופת ועיקר הופעתה - בעדן.

דנטה היה מעורב בחיים הפוליטיים במולדתו פירנצה. באיטליה ניטש באותם ימים מאבק בין תומכי הקיסר, הגיבלנים, לבין תומכי האפיפיור הגוולפים. הגוולפים נחלקו לשתי סיעות: ללבנים ולשחורים. דנטה נמנה עם הלבנים ונבחר לאחד מששת ראשיה של פירנצה. באחת מתקופות המאבק הקשות ביותר בין הסיעות, במשולב במאבק באפיפיור שנוא ומושחת (ובוניפצ'יוס השמיני), העלילו על דנטה שמעל בכספים, דבר שהיה שקר גמור. ב-1302 הוגלה מן העיר; זכויותיו האזרחיות נשללו ממנו ורכושו הוחרם. בשלב מסוים הציעו לו לחזור לפירנצה אולם בתנאים שלא יכול היה לקבל. הוא לא חזר עוד לפירנצה. הוא נדר בין חצרות אחרות של שליטי ערי-מדינה איטלקיות. ברוונה שהה ככל הנראה זמן ממושך יותר מאשר בערים אחרות. שם גם מת בהיותו בן חמישים ושש, ושם נקבר. לא בכדי נזכרים הגלות וחי גלות בתופת.

הנפשות בתופת בחלקן בדויות, בחלקן לקוחות מההיסטוריה הרחוקה והמיתולוגיה, אך רובן הן נפשותיהם של אנשים מערי איטליה מתקופתו של דנטה, כולל ממולדתו פירנצה. את חלקם הכיר, וכיניהם היו גם מאויביו. מכמה נפשות הוא שומע על אירועים אשר על אודותם לא ידע ואף נבואות על העתיד. לדמויות איכויות של מָשָׁל, אולם הן גם דמויות בעלילה, ונשמותיהם של אנשים אמיתיים שהקוראים בימיו של דנטה הכירו. הם מודים שחטאו אך אינם רואים את זהותם בחטא, ואינם פרסוניפיקציה מופשטת של חטא זה או אחר. וחשוב להדגיש: איש מביניהם אינו מתנצל באומרו שנגזר עליו לחטוא בשל כוח עליון שאין לו שליטה עליו ושאינו מבינו. במילים אחרות: הם מודים באחריות לפשעם שנעשה מתוך רצון חופשי.

כאמור, מטרתו של מאמר זה מוגבלת, על כן אין אפשרות לתאר לא את הקוסמוס אצל דנטה, לא את כדור הארץ ואף לא את הגיאוגרפיה של התופת, שבה הרים וגבעות, עמקים ומהמורות, נהרות וביצות, ובמעבר ביניהם מנסים השדים כמיטב יכולתם להתנכל לדנטה ולורגיליוס. אין גם אפשרות לעמוד על פרטי העונשים שהוטלו על החוטאים השונים, שרק בעל דמיון וכישרון פיוטי כשל דנטה יכול היה להעלותם על הכתב. (ורק צייר בעל דמיון כהירונימוס בוש יכול היה להציגם בציור הידוע בשם "יום הדין"). וחסר אחרון - פרשנים שונים פירשו את "הקומדיה" כאלגוריה לנשמה המחפשת את האל, או התבונה המבקשת הבנה ועוד אולם במאמר הדין בתופת לברדה לא ניתן להתייחס להצעות פירוש אלה.²

2. כל הציטוטים הם מ"הקומדיה האלוהית", תרגם וביאר ראובן כהן, ירושלים 2014. חלק מהפירושים הם של מתרגם זה; חלקם של המתרגמת לאנגלית: The Divine Comedy, 1 Hell, trans. Dorothy Sayers, Penguin Books 1953

עיון ב"תופת" - "הקומדיה האלוהית" לדנטה אליגיירי

"בכל פעם שניסיתי להביע את מאווי הכמוסים ביותר כי ברצוני להיות טוב במובן המוסרי של המילה - נתקלתי בבוז ובלגלוג. אך כשהתמסרתי לתשוקות בזווית זכותי לשבחים ולעידוד. יוהרה, תאוות שלטון, חמדנות, תאוותנות, גאוותנות, זעם, נקמה - כל אלה זכו לכבוד".

(מובא אצל פאוול בסינסקי, לב טולסטוי, הבריחה מגן עדן תרגמה מרוסית ליוזב' צ'רנובסקי, הוצאת שוקן 2015, עמ' 56)

דנטה אליגיירי (1265-1321), גדול משורריה של איטליה, סיים את הגדולה שביצירותיו "הקומדיה", שבמאה השבע-עשרה נוסף לה שם התואר "האלוהית", בערוב ימיו. היא נכתבה ככל הנראה בין השנים 1307-1321. ליצירה מונומנטלית זו שלושה חלקים: תופת, פורגטוריו (כור המצרף) ועדן. בתופת נמצאים לנצח החוטאים הגדולים. בפורגטוריו שרויים אלה שאינם ראויים להיכנס לעדן, אולם אם יכפרו שם על חטאיהם, וקרוביהם וידידיהם שבעולם החיים יתפללו לעילוי נשמתם, עשויים הם בכוא העת לעלות מעלה לעדן שבו שרויים הצדיקים.

רבות נכתב, ועוד יכתב, על תולדות חייו של דנטה, על כלל יצירתו ובעיקר על "הקומדיה". מטרתו של מאמר זה הנה מוגבלת ביותר. עניינו בחלק הראשון של היצירה בלבד, ב"תופת", החלק הקודם, הקשה והמר שבה. ומטרתו היא להשוות בין מה שנחשב בעיני דנטה לחטא כבד שבעטיו נידונו מבצעיו להיענש בתופת, לבין מה שנחשב חטא א/ו/ פשע בתרבות המערבית של המאה העשרים ואחת. על כן אעמוד רק על אותם פרטים מחייו של דנטה העשויים להבהיר לקורא קטעים מחלק זה של היצירה. על השכלתו הרחבה והעמוקה של דנטה יוכל הקורא לעמוד למקרא הציטוטים והאלוזיות להיסטוריה, למיתולוגיה ולספרות הקלאסית היוונית, ובעיקר הלטינית, לפילוסופיה (בעיקר לכתביהם של אריסטו וקיקרו); להיסטוריה ולספרות של ימי הביניים, לכתבי הקודש, ולכתבי התיאולוגים (בראש ובראשונה לאלה של תומס אקווינס).

מקור נוסף שהיתה לו השפעה מסוימת על דנטה הוא הטקסט הידוע בשם "שבעת החטאים"¹, רשימת חטאים שראשיתה במאות 4-5 לספירה ושרוחה בשינויים קלים בימי הביניים התיכוניים, כלומר בימיו של דנטה. הרשימה צוטטה בספרות הדידקטית, בספרי העזר למוודים ובאלגוריות למיניהן. ואלה הם החטאים: גאווה, רדיפת בצע, תאוות בשרים, זלזנות, זעם ועצלנות. העצלנות היא עצלות רוחנית הנובעת מייאוש בשל היעדר אמונה בכוחו של האל לעזור לאדם. החטאים בעיקרם הם רגשות ומאוויים, אך רגשות ומאוויים המביאים למעשים. ובמקביל ראה דנטה לנגד עיניו גם את עשרת הדיברות. וכמו בהן וב"שבעת החטאים" מופיעים מעשים לצד מאוויים ורגשות העתידים להביא למעשים אסורים.

1. על "שבעת החטאים" בעברית, ראו: אביעד קליינברג, שבעת החטאים רשימה חלקית, תל-אביב 2007.

הירוניםמוס בוש - שבכת החטאים

נענשו, גם אם הכנסייה כינתה את מה שהטילה עליהם לעשות בשם "כפרת עוונות" ולא עונש. הוטלו עליהם תפילות, צומות, ועלייה לרגל לקברי הקדושים. באזורים מסוימים היה עליהם לצעוד בתהלוכה של יום ראשון בלבוש החוזרים בתשובה ונר בידם. לא בכל מקום התערבו השלטונות החילוניים, אך יש שהתערבו באכזריות. בערים אחדות בדרום צרפת היה על זוג החוטאים לרוץ עירומים ברחובות כשהם קשורים יחד בצורה משפילה וכל הרוצה בכך יכול להלקותם. לעתים ניתן היה להמיר את העונש בתשלום ולעתים ולא.

במאה התשע-עשרה, יותר משהושם הדגש על החטא, הושם על הכבוד. במעמדות העליונים היתה זו חובת הבעל הנבגד לזמן לרו קרב את מי שקיים יחסים אסורים עם אשתו, או אפילו רק נחשד בכך. כך נהרגו אנשים, צעירים לרוב על "הכבוד" (ביניהם פושקין, לרמונטוב ופרדיננד לסאל).

במאה העשרים ואחת הניאוף אינו עניינו של השלטון, ובעיני האדם החילוני אין הוא נחשב לחטא כבד. כל מקרה יכול כמובן להיות נושא לרכילות, אך לא יותר מזה. אולם במשפטי גירושין אזרחיים במאבק על משמורת ילדים ועל חלוקת הרכוש יש ומועלה נושא הניאוף לרעתו של הצד האשם בכך. ומאחר שלא הקנאה ולא יצר הנקם לא פסו מני ארץ, קורה במאה הנוכחית, כפי שקרה בימי הביניים, שהבעל הנבגד רוצח את מאהבה של אשתו, או את אשתו, או את שניהם.

בחוג התופת השלישי שוכנים הגרגרים. הגרגרים מתפלשים בבוכן תחת גשם, שלג וברד עכורים שיורדים עליהם ללא הפוגה. הם הוקעו כבר בפי הסטואיקנים שראו בגרגרות היעדר חוש מידה, והסגפנים הנוצרים ראו אותם כנענים לגוף המסית וכשקועים כליל בחומר על חשבון הרוח. ועוד אמרו שהנענה לפיתוי אחד ייגרר ממנו להיענות לפיתויים נוספים. הנוצרים המתבודדים במזרח במאות הראשונות לנצרות הפגינו יכולת לקיים צומות ארוכים ולהסתפק במועט שבמועט ועוררו הערצה. על פי תקנוני המנזרים במערב, שלא עודדו גלויי סגפנות אינדרוידואליים והדגישו את הקהילתיות, נקבע תפריט צנוע ביותר.

בתיאורו של דנטה מושם גם דגש על הרחייה שמעורר הגרגרן השמן. וכאז כן עתה. השמן מעורר רחייה. בקריקטורות מן המאה התשע-עשרה מופיע העשיר הנצלן כמפוטם בעל כרס גדולה ובפיו סיגר (כפי שצייר אותו ג'ורג' גרוס). במאה העשרים ואחת לא מדובר על היעדר רוחניות כי אם מפגע בריאותי ואסתטי. שירותי הרפואה מונים את המחלות שעשוי השומן להביא בעקבותיו וכיצד להימנע מהשמנה, והפרסומות אינן נלאות

בסיורו של דנטה בתופת מדריך אותו כאמור המשורר הרומי הנערץ עליו ורגיליוס. דנטה רועד מפחד; מדי פעם הוא מהסס באם להמשיך לצעוד במקום הנורא, אך וירגיליוס מעודד אותו, מדריך אותו, מסביר לו את פשר המראות שהוא רואה, מגן עליו ויש אף גוער בו.

החוג הראשון של התופת שאליו הם נכנסים הוא הלימבוס (Limbus) שבו נענות נשמות הגיבורים, הפילוסופים והמשוררים של העת העתיקה, שחיו בטרם הגיעה הנצרות לעולם ולא חטאו, וכמוהן עוללים שנולדו להורים נוצרים אך מתו בטרם הספיקו לטבול אותם. הם רואים את גדולי המשוררים: הומרוס, הורציוס, אובידיוס ולוקנוס, שדנטה רוחש להם כבוד רב; את הפילוסופים: סוקרטס, אפלטון, אריסטו ופילוסופים נוספים; מצביאים ומנהיגים דוגמת הקטורה, אינאס וקיסר, וכמו כן כמה נשים בגין צניעותן ונאמנותן. נשמעות אנחות של גברים, נשים ועוללים. אמנם אין מענים את נפשתייהם בלימבוס אולם הם רחוקים מזיו אורו של האלוהים. בין גיבורי העבר הקרוב נמצא גם הסולטן צלאח-א-דין, כופר שלחם בצלבנים והביא למפלתם במסע הצלב השלישי. זאת ככל הנראה מאחר שיצא שמו למרחוק כאביר למופת. (גיבורי המקרא: אדם, הבל, נח, אברהם, יעקב ובניו, רחל ומשה על פי המסורת הנוצרית הועלו כבר מהתופת בידי ישו).

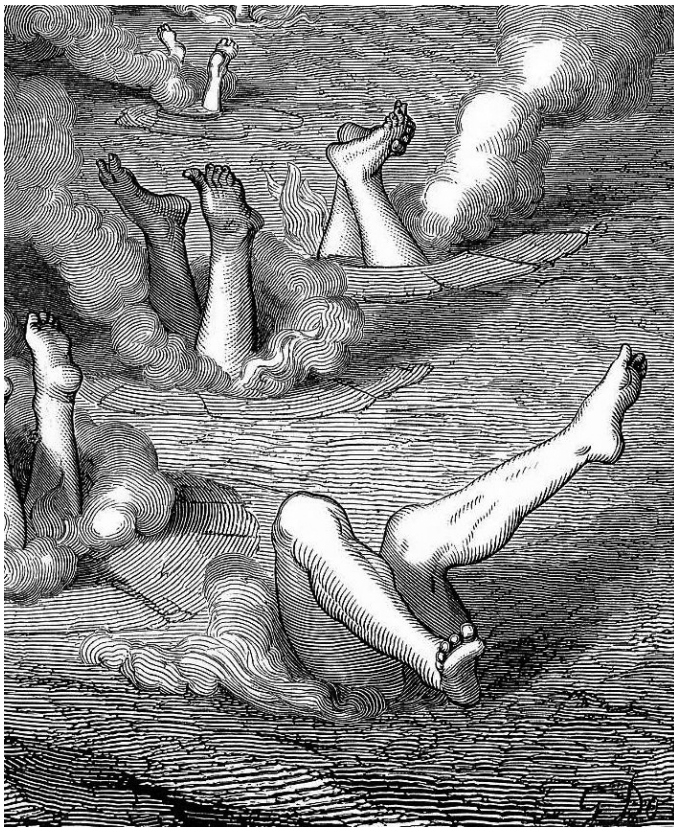
עבור מי שנטש את האמונה הנוצרית - כל הנוגע ללימבוס ולתופת חסר משמעות. ובאשר למאמין הקתולי, עמדתה הנוכחית של הכנסייה היא שעוללים שמתו ללא טבילה יגיעו לעדן ולא ללימבוס. ובאשר לגדולי העבר שקדמו לנצרות, דומה שהכנסייה אינה מרבה לעסוק בנושא.

בחוג התופת השני שוכנים "החוטאים בחטאי בשרים" (שיר 5, 28). הם נידונו להיטלטל לנצח ברוח הסופה כשם שבחטאם נסחפו אחר תאוותם. חטאי הבשרים שמתאר דנטה בשיר זה הם עברה על חוק הנישואים שנבקע על ידי הכנסייה עבור הדיוטות ואושר על ידי השלטון החילוני. העברה היא ניאוף. הדוגמאות שמביא דנטה לחטא זה לקוחות - כמו גם בדיון בחטאים אחרים - מהספרות ומהמיתולוגיה היוונית והרומית, מהספרות של ימי הביניים וממעשים שהתרחשו בימיו של דנטה. ובעוד שבהצגת רוב החטאים, החוטאים ברובם הם גברים - שליטים, מצביאים ונושאי משרות רמות, מהצגת חטאי הבשרים לא נעדרות הנשים (ובראשן המלכה סמירמיס אשר היתה ידועה בנאפופיה ואף קיימה יחסי עריות עם בנה). בשירת ימי הביניים גיבורים כטריסטרום ולנסלוט בוגדים באדונייהם עם נשותיהם; זאת כשבמערכת היחסים הפיאודלית הנאמנות (fidelitas) הנה ערך עליון.

האירוע המרכזי בתקופתו, שעליו מספר דנטה, הוא פרשת אהבתם של פרנצ'סקה ופאולו. מסיבות פוליטיות השיאו את פרנצ'סקה לג'אנסיאוטו, בנו של אדון רמיני ובעל מום. היא התאהבה באחיו הצעיר פאולו והם היו לזוג נאהבים. וכפי שסיפרה נשמתה של פרנצ'סקה לדנטה: "אהבה אלי מוות אחד הוליכתנו" (שיר 1065). בעלה הפתיע אותם והרגם. חטאו היה כבד יותר משלהם. על כן הגיע לחוג התופת התחתון שבו שוכנים רוצחי קרוביהם ברם. השתתפותו של דנטה בצער הזוג הצעיר נוגעת ללב: "פרנצ'סקה, סבלותיך/ עד דמע מדאיבים אותי ומכמירים" (שיר 5, 117).

ובפיה של פרנצ'סקה הוא שם השורות הבאות: "אין כאב גדול יותר/ מלהיזכר בזמן המאושר/ בעת צוקה" (שיר 121-123). אהבה חטאה, אך יפה בהדדיותה ועדינותה. נראה לי שהם היחידים בתופת של דנטה שחטאם-אהבתם הוא זהותם בעיניהם.

בימיו של דנטה לא היה הניאוף עניינו של הפרט בלבד, כי אם הן של הכנסייה והן של השלטון החילוני. גירושים לא הותרו מידי הכנסייה הקתולית וניאוף לא שימש הצדקה לכיטול הנישואים. אולם הנואפים

“אינפרנו”, גוסטב דורה

(יהודים ונוצרים כאחד התנגדו לאפיקורוס, משום שראה בידיעה החושית בלבד את מקור כל הידע ושלל הן את קיומן של איכויות רוחניות והן את הישארות הנפש אחר המוות). המינים טמונים בתיבות שמכסיהן תלויים על בלימה ונשמעים מתוכן אנהותיהם ובכיים. בהמשך מסביר ורגיליוס לדנטה את מבנה התופת ומונה חלק מקבוצות החוטאים השוהים בה, שהמשותף לכולן הוא שהן רעות בעיני האלוהים ומצערות אותו שכן הם נקטו כוח או מרמה הפוגעים בזולת. הוא מזכיר נוצרים שחטאו לאמונה גם אם לא השתייכו לכת מסוימת: את האלימים כנגד זולתם, את הרוצחים, הפוצעים והורסים את רכוש זולתם; את המנאצים את האלוהים בלבם ויש ואף בפיהם, ואת המאבדים עצמם לדעת: “יכול אדם בו בעצמו יד אלימה לשלוח ובטוביו...” (שיר 11, 40-41).

ועוד מונה דנטה: “צביעות, פיתוי כל בעלי כישוף/ זיוף, גולה, סחירה בכלי קדושה/ כל מסרסר, מועל, וסחי כל כיוצא בזה” (שיר 11, 58-60).

מינים, כלומר נוצרים שהוטבלו וסוטים מהדוקטרינה או מהפולחן הקתולי, שמספרם גדל מאז המאה השנים־עשרה, נרדפו עד חורמה. מי שנאשם במינות בפני בית דין האינקוויזיציה (או בית דין כנסייתי אחר, בארץ שלא הוקם בה בית דין של האינקוויזיציה) ונמצא חייב בעקבות עדות או הודאה (מה שנחשב עדיף) וסירב לחזור בתשובה, נמסר לידי הזרוע החילונית והועלה על המוקד. בניגוד לאינקוויזטורים, דנטה משתמש במונח מינות בצורה רופפת למדי. הוא מכנה את הקיסר פרידריך (1194-1250) בשם “מין”. הוא אמנם היה לא ממושמע והוחרם על ידי האפיפיור, אולם הוא לא היה מין.

בחברה המערבית במאה העשרים ואחת אין עוד רדיפת מינים לא על ידי הכנסיות ההגמוניות ולא על ידי השלטון החילוני, כשם שאף מיעוטים דתיים זכאים לזכויות אזרח. כל כנסייה גדולה או קטנה בארצות המערב רשאית גם לנהל פעולה מיסיונרית.

מלמדנו כיצד נשיג את הגוף האידיאלי (לפי מושגי היופי של המאה העשרים ואחת): החל בדיאטות, עבור דרך תרגילי ספורט, וכלה בנייתוחים פלסטיים.

אם נחזור לתקופתו של דנטה, יש לזכור שאת האיכרים לא היה צורך להזהיר בפני גרגרנות. תפריטם היה ממילא צנוע גם בשנת יכול טוב, ובשנים של יכול דל הגיעו חלקם לסף רעב. זלילה ובטלה היו בגדר חלום, או אוטופיה שצוירה בידי ברויגל האב. כנדיבותו הוסיף לציור גם איש כנסייה ואביר. שניהם והאיכר סרוחים בצל עץ, ויונים צלויotes מתעופפות לפיותיהם.

בחוג התופת הרביעי שוכנים הקמצנים והפזרנים, שני קצוות הרחוקים במידה שווה משביל הזהב האריסטוטלי המקובל על דנטה. הם צועדים בשתי קבוצות ומגוללים משא כבד לא רק בידיהם כי אם גם בכוח החזה. הם צועדים בשתי קבוצות עד ששתי הקבוצות מתנגשות זו בזו ואז פונות לכיוון הנגדי. אלה ואלה מוצגים כאנוכיים שאינם חושבים על הזולת ותשוקתם האנוכית ערערה כל אחווה בקהילה. דנטה מנסה למצוא בין הנשמות כאלה שהכיר בחייהן אולם הן טונפו בחטאן ולא ניתן להכירן עוד: “חיי בלי הכרה הללו שטינפום, עתה כהים לכל ההפרות עשום” (שיר 7, 53-54).

בין הפזרנים גם אנשי כנסייה נכבדים. מי שמעניקה אוצרות לאדם, או גורמת לו לאבדם היא פורטונה, אלת המזל, שכל מעשיה הם “מהתלה קצרה”, שכן היא מחליפה נכסים בין עם לעם ובין דם לדם. וגם אם היא מעניקה לאדם עושר אין הוא זוכה הודות לכך לשלווה כלשהי. מדבריו של דנטה משתמע בבירור שהקמצן הוא תאב בצע, לולא כן לא היה שומר בקנאות כזאת על ממנו. שינוי מסוים בעמדה זו הגיע עם הפרוטסטנטיות. הפרוטסטנטים לא צידדו בקמצנות, אולם הם העלו כערכים את העבודה וצבירת ההון – הון שלא נועד לבזבוז ולתפנוקים כי אם להשקעה נוספת ולעזרה לעניים. הרעה על הפזרן במאה העשרים ואחת אינה אחירה. מי שנפגע מפזרנותו ודאי אינו מתפעל ממנו. הקמצן היה ועדיין הוא מושא ללעג, ולא מעט קומדיות נכתבו ועדיין נכתבות עליו. (יש להבהיר שפורטונה של דנטה כפופה לאלוהים).

בחוג החמישי שוכנים הכעסנים. הם שרויים מתחת למים, מבוססים בבויך או בטיט וחובטים איש ברעהו: “חבטו הם זה בזה לא רק ביד/ כי גם בראש ובחזה וברגליים, בשן שפע כל איש רעהו נתח־נתח” (שיר 9, 114-127)

הכעסנות הנה תכונה אנושית בלתי נעימה. בחברה הפיאודלית בימי דנטה, בקרב האבירים לא אחת הביאה לפרץ אלימות. ההידברות לא היתה אמצעי מקובל לשיכוך הזעם, והשליטה בדחפים היתה מועטת. בחברה המערבית של המאה העשרים ואחת, כשהפעלת האלימות היתה זה כבר למונופול של המדינה, חלה ירידה ברורה באלימות הבינאישית, אך למותר לומר שלא נעלמה כליל.

חלקו של שיר (חוג שישי) מוקדש למינים שפוגשים דנטה וירגיליוס. לדברי וירגיליוס הם רבים ושונים זה מזה:

“...אבות מינות³ הם כאן

עם עוקביהם מכל פתה, ורב יותר

משחשבת עמוסים פה הקברים” (שיר 127, 129)

אולם עיקר דבריו של דנטה אינו על תנועות המינות של ימי הביניים כי אם על אפיקורוס (341-270 לפנה״ס), שבו הוא רואה את אבי המינות.

3. המתרגם, ראובן כהן, תרגם את המונח *eresiarche*: כופרים. נראה לי שהמונח מינים מתאים יותר.

האלימים כלפי הזולת ורכושו

המחרפים ומגדפים את האלוהים

בעיקרו של דבר הגדיר דנטה כל מעשה עוול כאלמות כלפי האלוהים. אף על פי כן הקדיש שיר נפרד לאלמות ישירה כלפי האלוהים: חירוף וגידוף האל משמע אלמות מילולית. השיר קצר ורוב המחרפים המופיעים בו הם דמויות מהמיתולוגיה וההיסטוריה היוונית והרומית. מקור אלימותם הוא היהירות, חטא כבר על פי הנצרות. עונשם: לשכב או להתהלך על חול צחיח ובווער בעוד פתייתו אש יורדים עליהם מלמעלה:

"על פני החול כולו, בנפל לאט,
פתותים גדולים של לב אש זלפו,

כמותם של שלג על ההרים בלי רוח" (שיר 30, 2814).

בתיאור היושב והחום יש אלוויה לסדום ועמורה. (אף בקוראן תופסת האש מקום נכבד בתיאורי הגיהנום). עבור האדם המאמין חירוף וגידוף האלוהים נחשב לחטא כבר גם במאה הנוכחית.

בשירים 15-16 בחוג השביעי, מתאר דנטה את אלה אשר נחשבו לחוטאים בה"א הידיעה כנגד הטבע, בריאתו של האל: הנגועים במעשי סדום. בשלב מוקדם בתולדותיה אימצה הכנסייה את האיסור המקראי על קיום יחסי מין בין גברים (ויקרא י"ח 33; כ' 13), איסור שנשנה בברית החדשה (איגרת פאולוס הראשונה אל הרומיים א' 27; איגרת פאולוס הראשונה אל הקורינתים ו' 9; איגרת פאולוס הראשונה אל טימותיוס א' 10). והסטואיקנים מצדם הוקיעו אף הם את ההומוסקסואלים כנוהגים בניגוד לטבע. כבר בשלהי המאה השתים-עשרה נקבע בחוק שההומוסקסואל יועלה על המוקד על ידי נציגי המדינה. אולם בשלב ראשון יושם החוק לעתים נדירות בלבד, ורק בהדרגה הועלתה ההומוסקסואליות בהיררכיית החטאים והחוק יושם לעתים קרובות יותר. כמו על המחרפים את האלוהים גם על ההומוסקסואלים בתופת ירדו ללא הרף שביבי אש. אך בעוד שעל הראשונים היה לשכב על חול בוער, נאלצו ההומוסקסואלים לשכב על גדה קשה כאבן, כשהם סובלים מכוויות קשות הגורמות לעיוות גמור של פניהם. אף על פי כן דנטה מכיר את מי שראה בו את מורו, את המלומד ברונטו לטיני (1220-1294), איש פירנצה, ומחבר האנציקלופדיה הקטנה הידועה בשם "האוצר". הוא משוחח עמו ברצון.

כשהוא נשאל: "הן לא יצערך

אם ברונטו לטיני קצת עמך

אחור ישוב ולאורחה יניח שתלך"

משיב דנטה: "ואנכי זאת אבקש כל כוחי" (שיר 31, 34).

הוא מכבד את השכלתו ומביע צער על כך שאין הוא עוד בין החיים. אולם אין הוא מערער על הימצאותו בתופת, שכן חטא חטא כבר. כששואל דנטה על שאר הנשמות שחטאו באותו מעשה, מסתבר לו שרובם היו אנשי כנסייה מכובדים:

"...היו כולם כמרים

ומלומדים גדולים שגם שמעם גדול

מחטא אחד ממש מטונפים בחלד" (שיר 15, 106-108).

רבים מהם היו מפירנצה, דוגמת ההגמון אנדריאה די מוצי, שדנטה הכירו. במסגרת ההוקעה הכללית של המוסר הירוד במנוזי הנשים, היו שהאשימו את הנזירות בקיום יחסים לסביים, אולם ככלל התייחסו המוקיעים השונים ליחסי גברים בלבד. דנטה אינו מזכיר נשים שהאשמו בחטא זה.

החוקים כנגד ההומוסקסואלים האריכו ימים. רק במאה העשרים ואחת בוטל החוק האוסר על קיום יחסים הומוסקסואליים ברוב ארצות המערב. עוד בשנת 1830 הוצאה להורג בתלייה קבוצת מלחים מהצי הבריטי בעוון הומוסקסואליות ורק אחרי תאריך זה הומר העונש במאסה. כיום אף

הגם שדנטה ראה בכל מעשה עוול אלמות כלפי האלוהים, הקדיש שיר מיוחד לאלימים כלפי הזולת ורכושו. העונש שנגזר עליהם, אומר ורגיליוס לדנטה, הוא "אותו נהר הדם שבו רותחים... אותם שבזולת בעצם יד פוגעים" (שיר 12 47-48). וזאת לנצח נצחים. דנטה מזכיר רוצחים מהמיתולוגיה ומההיסטוריה היוונית, ובעיקר מערי איטליה של ימיו: מפירנצה מולדתו, מוויטרבו, מפררה ומסיינה. הוא מצרף לעתים קרובות פגיעה גופנית וגנבה, או הרס של רכוש, ואף איבוד עצמי לדעת והריסת נכסי המתאבד כמו ידיו. זאת מאחר שרכושו של האדם בימי הביניים נחשב למעין גוף חיצוני שפגיעה בו כמוה כפגיעה בגוף האדם.

למותר לומר שרצח במאה העשרים ואחת ואף פגיעה כלשהי בגופו של הזולת (להוציא "מלחמה צודקת") נחשבים לפשע חמור ולחטא דתי כאחד. באשר לפגיעה ברכושו של הזולת, אם פורץ גנב לביתו של אדם ונתפס ייחשב לפושע, יועמד לדין וייענש. אולם מעשיהם של בנקים וחברות קפיטליסטיות גדולות שיש וגורמים הפסדים כספיים לחפים מפשע, כל עוד נמצאת דרך להצדיק את מעשיהם בבית הדין, מעשיהם מתקבלים אם גם בחריקת שיניים.

המאבדים עצמם לדעת והורסים את רכושם

במעגל זה של החוג השביעי רובצות וצורחות הֶרְפִּיות, מפלצות מיתולוגיות בעלות פני אשה וגוף ציפור טרף. המאבדים עצמם מאחר שפגעו בגופם והעליבוהו איבדו בתופת כל דמיון למה שהיה. תחילה אין דנטה וורגיליוס מבחינים שהיללות והבכי באים מכיוון השיחים הקורזניים שהמתאבדים הפכו להיות. כשקוטף דנטה זמורה מאחד השיחים זועק גזעו:

"...על מה זה תבקעני?"

"...על מה זה תקרעני?"

כלום אין כך כל רוח של חמלה?" (שיר 33, 35-36)

מהשיח בוקעים דם ומילים חליפות. דנטה פוגש אנשים שהכיר או רק שמע על אודותם. על אחד מהם העלילו לדבריו עלילות שווא. הוא נאסר ומאור עיניו נשלל ממנו, ואז התאבד. הגורם לעלילה לדבריו היה קנאה במעמדו. קבוצת צעירים מסיינה בזבזו תוך זמן קצר את כל רכושם ואחד מהם הביא להריגתו בקרב. אחר העלה באש את ביתו וביתם של אנשים אחרים. הוא הוצא להורג. השמדה זו של הרכוש שונה מבזבזם של הפזרנים שבשיר 7. אין כאן בזבזו קל דעת לשם הנאה, כי אם דחף להרוס ולהביא לאובדן הסדר הנכון.

מקור האיסור על איבוד לדעת הוא האמונה שהאלוהים הוא שנפח נשמה באפו של האדם, והוא שחיבר בין הגוף והנפש, והוא זה שאמור להפריד ביניהם בבוא העת. האיסור הועלה כבר במאות השנים הראשונות לקיומה של הנצרות. והוא הודגש כשנמצאו נוצרים נלהבים שביקשו את המרטיריום. תיאולוגים דוגמת אוגוסטינוס מהיפו (354-430) שבו והזהירו מפני כך וחזרו והשוו את המעשה לאיבוד עצמי לדעת. בהדרגה התקבל האיסור גם על דעת השלטון החילוני. בימי הביניים בוזתה גווייתו של המתאבד והוצגה לראווה כגופתו של פושע. החוק האוסר על התאבדות בוטל ברוב ארצות המערב רק במאה העשרים. שרידי האיסור באים לידי ביטוי בדיונים ובחילוקי הדעות באשר להיתר לסייע לחולה סופני לשים קץ לחייו - אם הוא מבקש זאת. בקנדה בפברואר 2015 פסק בית הדין שסיוע לחולה סופני להתאבד, אם ביקש זאת, אינו נוגד את החוק.

כמה מהכנסיות אינן רואות ביחסים הומוסקסואליים חטא כבד ומקבלות הומוסקסואלים ולסביות לקהילתן. נותרו עדיין הגבלות אחדות בחוק בחלק מהמדינות, והרעה הקדומה שלא הכל השתחררו ממנה.

לא אחת בביקורת על התנהגות או תופעה מסוימת נאמר (לעתים גם כיום) שהן "בניגוד לטבע" שהוא בריאתו של האל. אולם קשה קצת לראות בטבע, על אף קסם יופיו ורב גוניותו, רק את טובו של האל. בטבע מתחוללות רעידות אדמה, התפרצויות הרי געש ושטפונות. בין בעלי החיים קיים מיעוט של נטרפים בלבד (אוכלי העשב) ורוב של טורפים ונטרפים כאחד. ואף בקרב אותו מין לא תמיד שוררת האהבה. מתחוללים מאבקים על טריטוריה, מזון ונקבה. ויש שנטרפים החלשים מבין בני אותו מין בשיני החזקים שבבני מינם. ניתן רק לומר לטובת בעלי החיים שככלל הם טורפים כדי לאכול. בניגוד לבני אדם, אין דרכם להשמיד ולהרוג קבוצות שלמות.

בשיר הבא בחוג השביעי, שיר 17, דן דנטה במלווים בנשך שבתופת.⁴ על צווארם נתלה שקיק שהיה סמל המלווים בנשך וצבע השקיק סימל את משפחת המלווים אליה השתייך האיש, ועל ראשם ניתכת אש. הכנסייה הנוצרית בהתנגדותה לריבית הסתמכה על האיסור המקראי (שמות כ"ב 24; ויקרא כ"ה 34-37; דברים כ"ג 20) ועל הפילוסופים העתיקים. הצדיק אינו נותן כספו בנשך. המלווה בריבית מבטא חוסר רחמים וסירוב לעזור לזולת בלא בקשת רווח (יחזקאל י"ח 47; תהלים ט"ו 5). ועוד נאמר על הריבית שהיא בניגוד לטבע, בעיקר על פי הגדרתו של אריסטו, שאין זה טבעי שאמצעי חליפין עקר כממון יוליד ממון. (לדעת אחד ממפרשי "הקומדיה", לא במקרה מופיע חטא הריבית אחרי חטא משכב זכור. זאת מאחר שההומוסקסואלים מעקרים את האינסטינקט שאמור היה לשאת פרי, ואילו המלווים בריבית גורמים למה שנועד להיות עקר לשאת פרי.) ככל שגבר הצורך בהלוואה בריבית, מהמאה השתיים-עשרה, עם התפתחות הערים, המלאכה והמסחר, גדל חוסר העקביות בהתייחסות אליה. השלטונות החילוניים, בעקבות עמדת הכנסייה, אסרו על הריבית, אך מדי פעם שבו והתירו למלווים לפעול בגבולם ואף העניקו להם חסות. ואף הסכולסטיקאים הרחיקו לכת כשהציעו דרכים שונות ללקיחת ריבית מוסווה. ואילו עמדתה הרשמית של הכנסייה היתה שהמלווה בריבית יירש גיהנום אלא אם כן יתוודה, יתחרט בלב שלם ויחזור (ערב מותו) את הכספים שגבה כריבית. אולם, הצורך עשה את שלו. משלהי המאה החמש-עשרה ירדה בהדרגה ההתנגדות לריבית ועמה גם כיוצי המלווה הפרוטסטנטיות מראשיתה לא התנגדה לריבית. קשה לדמיין את החברה המערבית במאה העשרים ואחת ללא בנקים. הבנקאות היתה זה מכבר למקצוע מכובד. רק מדי פעם מתעוררת ביקורת המתפתחת לעתים לזעקה כנגד עוול בנקאי וקיימת כמובן ההתנגדות לנשך של השוק האפור.

במדור הראשון של החוג השמיני, שיר 18, מציג דנטה את הסרסורים והמפתים. על חלק מהם מצליפים בפרגול שדים בעלי קרניים, וחלקם האחר שקועים בסחי עמוק: "ראיתי אנשים טבולים בפרש/שמביבי אדם נראה יצא" (שיר 18, 113-114)

הם פוגשים את מנהיג הגולפים מכולוניה, שהיה מעורב במאבקים הפוליטיים ורצח את דודנו, אך הוא נמצא בתופת במדור שבו הוא נמצא - משום שפסד באחותו והשיאה מטעמים פוליטיים למרקיז מאסטה. לדבריו עוד רבים מבני בולוניה נמצאים עמו. המניע את המפתים והמסרסים - כמו את אלה הנענים לפיתויים - הוא הקנאה בעושרם ובמעמדם של אחרים. המפתה מנצל את חולשותיו של זה שאליו הוא פונה, את תאוות הבצע והכבוד שלו ואת זעמו, רגשות שהוא עצמו אינו נקי מהם. הפיתוי קשור גם בהשחתת הלשון: המפתה משקר. המילים 4. דנטה מתייחס למלווים בריבית הנוצרים בלבד.

מתרוקנות מתוכנן ומכל אמת שאמורות היו לבטא, ויחסי אנוש הופכים לאין.

אין צורך להאריך בהשוואה למאה הנוכחית. פתיינים, סרסורים ורמאים למיניהם אינם רצויים בשום חברה. אם הם נתפסים וניתן להוכיח שגרמו נזק לזולתם, הם נחשבים לפושעים שניתן להעמידם לדין. מספר הפושעים מקרב הגברים גבוה גם כיום ממספר הנשים הפושעות. דנטה בין אם דן בפושעים בין אם בחוטאים, מזכיר, כפי שכבר צוין, מעט נשים. על כן ראוי לציין שבמדור הראשון של החוג השמיני, בשיר 18, נזכרות ארבע נשים. אחת בלבד, תאייס (לא ההיסטורית כי אם זו שבמחזהו של טרנס "הסריס") כנענשת, ושאר השלוש כמי שעוולו להן.

בשיר 19 מתאר דנטה את אלה שחטאו בסימוניה ולכן הגיעו לתופת. בשם סימוניה נקראה תופעת המכירה והקנייה של משרות כנסייתיות. זאת בעקבות הכתוב ב"מעשי השליחים" (ח' 18-20). הקונים היו אנשי כנסייה והמוכרים - מהם אנשי כנסייה מהם שליטים חילוניים. אלה ואלה הונעו מכוח תאוות הבצע והכבוד. דנטה כותב בזעם על מלכים ואפיפיורים שמכרו משרות כנסייה רמות וחוזר עד יסון (ספר המקבים ב' 4, 7), שלדבריו קנה את משרת הכהן הגדול מידי אנטיוכוס אפיפנס ושיתף עמו פעולה בטיפוח מנהגים אליליים. ואילו ישו לא ביקש כסף מפטרוס כשמסר לידיו את מפתחות השמים והארץ, ופטרוס וחבריו לא ביקשו כסף ממתי כשהסתפח אליהם. דנטה מברך את הקיסר קונסטנטין על התנצרותו, אך מה שהעניק לאפיפיור גרם רק רעה ונזק:
 "הו קונסטנטין לאי רעות היתה לאם,
 לא המרת דתך, אך הנדוניה
 אשר נטל ממך האב ראשון העשירים" (שיר 19, 115-117).

בימי הביניים נפוץ כתב מזויף על פיו העניק הקיסר קונסטנטין את השליטה על כל ארצות המערב לאפיפיור סילווסטר הראשון וליורשיו אחריו; רק במאה החמש-עשרה הוכח זיופה של התעודה. דנטה נמצא בדבריו אלה שותף לביקורתם של רבים מהמינים, שהאמינו שמאז מתנת קונסטנטין החלה הידרדרותה המוסרית של הכנסייה, שהפכה לארגון חומרני המונע מתאוות בצע ושלטון. עונשם של החוטאים היה להיות שכובים בתוך שבר עמוק בסלע כשראשם למטה ורק כפות רגליהם שדולקות באש בולטות החוצה. זאת משום שהפכו במעשיהם את הסדר הנכון.

מכירה וקנייה של משרות כנסייתיות אינן תופעה רווחת בכנסייה הקתולית של המאה העשרים ואחת, אך היא קיימת כמעט בכל דמוקרטיה מערבית. משרות ותפקידים מדיניים ניתנים לא פעם תמורת שוחד (לרוב שוחד מוסווה). אם הדבר נחשף, מועמדים לדין הנותן והמקבל כאחד.

המדור הרביעי בחוג השמיני (שיר 20) מאוכלס בחוזי עתידות, מכשפים וקוסמים. אלה אמרו דברי שקר בחייהם (בעיקר חוזי העתידות) ועל כן נגזרה עליהם בתופת השתיקה. הם בוכים ומייללים ו"מעוקמים באורה פלא, מן הסנטר עד תחלתו של החזה" (שיר 20, 11-12). רוצה לומר: פניהם ביחס לגופם פונות במאה ושמונים מעלות לאחור, וכיוון פניהם כופה עליהם הליכה לאחור. בדבריו אין דנטה מסתמך על האיסור המקראי בנוגע לאובות ולידעונים (ויקרא י"ט 31), אך בוכה למראה בני אנוש שכה התעוותו עד כי אנושיותם מוטלת בספק. אולם ורגיליוס גוער בו באומרו שאין הם ראויים לרחמיו. הוא מציין בשמותיהם גברים ונשים שהיו ל"מנחשים" ול"מנחשות" ואשר "כשפים עשו בעשבים וצלם". הכישוף על פי דנטה הוא עיוות הגיוני ומוסרי.

דנטה על רקע הפורגטוריום, פרט מצויר של דומניקו די מצ'לינו, 1465

(שיר 24, 38) בתופת של דנטה ובמציאות. בין היתר גם בפירנצה עירו שאליה הוא פונה במילים הבאות: "מפין הגנבים מצאתי חֲמֻשָּׁה/ מבני עירך, על כן כִּסְתַנִּי הכלימה" (שיר 26, 4-5).

דנטה יוצר דמיון בין הגנב המתפתל כדי לשים ידו על רכוש הזולת והזדחלותו של הנחש. יתרה מזו, הגנב שלא הבחין בין "שלי" ל"שלך" מאבד בתופת את האני שלו והופך לנחש: "כי שני טבעים פנים אל מול פנים, עוד מעולם לא כך המיר ששתי הצורות נכונו להחליף את מהותן זו עם זו" (שיר 25, 102).

במאה העשרים ואחת, כמו במאות הקודמות, נחשבה גנבה לפשע ובעיני האדם הדתי אף לחטא. על גנב שהוכחה אשמתו מוטל עונש כבד, לעתים כבד מזה המוטל על אנשים, מה שמעורר לא אחת ביקורת צודקת.

לא בכדי מקדיש דנטה שני שירים (26-27, במדור השמיני בחוג השמיני) ליועצי מרמה. בימיו פעלו אמנם מוסדות שלטון, אולם תפקידיהם ואופי פעילותם לא בדיוק הוגדרו בחוק ולא תמיד היו סדירים. לעומת זה מקובל היה על הכל (כניתן ללמוד מספרי ההדרכה לשליטים), שהמלך חייב להתייעץ ולבחור לו יועצים מהימנים. קל וחומר שבערי איטליה שהיו רפובליקות אמורה היתה להתקיים התייעצות בין נושאי התפקידים השונים. דנטה פותח בהצגת יועצים רעים או יועצי מרמה בהיסטוריה היוונית והרומית העתיקה. אך הסיפור הארוך והמפורט על חטא זה הוא וידויו של גוידו ממונטפלטרו שיייעץ לאפיפיור בוניפיציוס השמיני (1294-1303); היה זה אפיפיור שנוא, שדנטה כרבים אחרים בצדק ייחסו לו מעשי עוול ומרמה לרוב. היה זה, לדברי דנטה, אפיפיור שלא לחם במוסלמים או ביהודים, מה שנחשב למלחמה צודקת, כי אם בבני קולונה הנוצרים. בוידויו סיפר גוידו לדנטה שהיה זה הוא שיייעץ לו לסובבם בכחש, אחרי שהאפיפיור מחל לו מראש על כל מעשה. עונשם של יועצי המרמה הוא להיות נתונים לנצח בשלהבת אש. הגנב גונב נכסים חומריים. יועץ המרמה גונב מהאדם את ישרו והגינותו: "מזה החטא שבו עלי עתה לפל/הבטחה ארוכה עם קוצר קיומה/ נוצח יעשוך על הכס הרם" (שיר 72, 109-111), אומר גוידו לאפיפיור.

במקום לפנות לאלוהים פונה האדם אל עצמו בבקשו לשלוט הן בזולתו והן בסביבה הטבעית. הגם שעברו מימי דנטה למעלה משבע מאות שנה, והתרחשו חילון בממדים גדולים והתפתחות מדע וטכנולוגיה, עדיין מצויים מגידי עתידות למיניהם המנחשים בקפה או בקלפים, או מאבחנו מחלות כמוהם כקרני רנטגן (ואף מציעים דרכי ריפוי); ותמיד מצויים פתאים המאמינים בכוחם הטמיר של שרלטנים, מהם דתיים ומהם חילונים. אם ניתן להוכיח שהוציאו במרמה כספים מהמאמינים הם מועמדים לדין ונענשים.

במדור החמישי והשישי של החוג השמיני שוכנים המועלים, מהם אנשי כנסייה בדרג רם, מהם חילונים. עונשם כבד ביותר: הם שקועים עמוק בתוך זפת רותחת הנדבכת לגופם ושדים שטפרים בקצות טלפיהם ובידיהם קרסים חדים שומרים שלא יצאו מתוכה. אך בקושי הם מצליחים להרים ראשם ועליהם לנוע רק בתוך הזפת הרותחת: "אז ביותר ממאה אַנְקָלִים נשכו בו, אמרו: כאן לרקד כְּסוּי תכרח" (שיר 21, 52-53). הזרם השחור נועד לסמל את שמעשיהם שנעשו במרמה, והידבקות הזפת לאצבעותיהם מחליפה את הידבקות המטבעות שנטלו כשמעלו. לדנטה היה עניין מיוחד בנושא המעילה שכן הוא עצמו הוגלה מפירנצה לאחר שהואשם בכך, דבר שהיה עלילה גמורה. המועלים סוחרים במשרות הציבוריות כפי שהחוטאים בסימוניה סוחרים במשרות הכנסייתיות, ואלה ואלה מוכרים את הצדק. המעילה לפי דנטה היתה מכת מדינה. למותר לומר שהמעילה לא עברה מן העולם, והיא נחשבת לפשע שעליו עומדים לדין. ובעיני אדם דתי המעשה הוא הן פשע והן חטא.

במדור הבא נענשים הצבועים. הצבועים המהלכים שם מתוארים בדרך ריאליסטית ביותר:

"גלימות היו להם עם ברדסים שמוטים
על עיניהם תפורים בו פְּחָתוּךְ
שבקליני עשוי לנזירים...
מחוץ הן מזהבות עד יסגורו,
אבל בפנים פְּלֶן עופרת וכבדות פֶּה" (שיר 23, 61-65)

היו ביניהם מבני ערים בטוסקנה מתקופתו של דנטה, אולם עיקר הדברים מתרכזים במי שהיה על פי המסורת הנוצרית הצבוע שהיה קשור בבגידה בישו, והוא קייפא הכהן הגדול (יוחנן י"א 49-51; י"ח 14), אשר בצביעותו העמיד פנים שהוא מבקש לעשות צדק למען העם. הוא שיקר ועונשו כבד מעונשם של האחרים: הוא שכוב על אם הדרך וכל העוברים והשבים בגלימות העופרת הכבדות רומסים אותו ברגליהם. נענשים גם חותנו של קייפא ששימש אף הוא ככהונה באותה עת (יוחנן י"ח 13), וכמוהו אף מועצת היהודים הגדולה. חורבן ירושלים וגורלם של היהודים במאות השנים הבאות הוא העונש על מעשיהם. חטא נורא נעשה במסווה של צביעות, והצביעות הנה תכונה מאוסה בכל זמן ומקום. אולם דנטה מקשר אותה בראש ובראשונה לאירוע המרכזי בתולדות הנצרות על פי פרשנותה של הכנסייה - הבגידה בישו ובמותו.

הגם שדנטה תיאר כבר הן את האלימים כלפי רכוש זולתם והן את הורסי רכושם שלהם, הוא שב ומקדיש שני שירים לגנבים (המדור השביעי שירים 24-25): ידיהם "בנחשים אחורה עקודות" (שיר 24, 94). הנחשים מכישים אותם, והם מתחילים לבעור עד שהאש כבה וחוזר חלילה. אחרי סיפורים על גנבים מהמיתולוגיה היוונית הוא מוקיע גנבים מערי איטליה של ימיו. אחד מהם בשם וְנִי פוּצִי, איש פיסטויה, מודה שהיה גנב "במדור הקודש של כלים והיו עוד רבים כמוהו, נאים"

במאה העשרים ואחת, תפקידיהם של נושאי המשרות מוגדרים יותר במסגרת הפרדת רשויות השלטון וקיום מוסדות שנושא או נושאים מוגדרים הם בתחום אחריותם. אך אין זה מונע מראש ממשלה להיוועץ באדם מהחוץ שהוא סומך עליו בלא להכריז על כך. ולכן, קורה שעל טעות או כישלון של הראש, מנסים מקורביו להאשים את אחד מאותם "יועצים".

שני השירים הבאים (28-29) הם על זורעי מחלוקות ופילוג. האחראים לפילוג גרמו לא פעם למלחמות אכזריות שניתן היה למנוע, והמלחמות הביאו לפילוגים נוספים. דנטה הכיר מלחמה מקרוב. ב־1289 השתתף בקרב בין לוחמי פירנצה ללוחמי ארצו (Arezzo), שהיתה מעוז גיבלני, ובו ניצחו לוחמי פירנצה. מתיאורו של דנטה את המלחמה נעדרים כליל גבורת האבירים והדרם, המאפיינים כרוניקות רבות של התקופה. המלחמה על פי תיאורו היא הרס, אסון ורעה לכל. לצד הפילוגים הפוליטיים מציג דנטה גם פילוגים דתיים. אחד מהם הוא הפילוג באיסלאם שבסופו של דבר הביא לקרע המוחלט בין סונים לשיעים. בתוך ערי איטליה נמצאים מסיתים למלחמה מערים שכנות, ואחרים המסיתים למלחמה פנימית בתוך עירם. לצד תיאור המלחמות על זוועותיהן מציג דנטה התנקשויות אכזריות בחייהם של יחידים, שהתרחשו גם בתוך משפחות. העונש המוטל על זורעי הפילוג כבד: אחד השדים שוסע את גופם ועליהם לצעוד עד שהשסע יתאחה, ומיד לאחר שאוחה שב השד ופותחו. האשמים ביצירת קרע בתוך המשפחה "מראש ועד כף רגל מכתמים בשחין" (שיר 29, 75).

ערב בחירות בדמוקרטיה מערביות של המאה העשרים ואחת מבטיחים המועמדים שינויים שייטיבו עם בוחריהם (ולפעמים הם אפילו מתממשים, לפחות בחלקם); דנטה אינו מעלה אפשרות שיפור בעקבות פילוג שהביא לחילופי שלטון.

השירים הבאים (29, 30) מציגים סלפנים, שקרנים, זייפנים ומתחזים. האלכימאים מזייפים מתכות: "וכך תראה כי צל קפוקיו אנוכי שבאלכימיה את המתכות זיף" (שיר 29, 136-137); (האלכימאי קפוקיו הועלה על המוקד ב־1293 בסיינה בעוון עיסוקו באלכימיה). האלכימאים, לדברי דנטה, אינם מסתפקים בשקר ובזיוף מתכות כי אם מזייפים אף מצרכי מזון ותרופות. איש פירנצה מתחזה לבעל נכסים גוסס ומכתוב במקומו צוואה שבה הוא מוריש לו את עיקר הוננו. האמן אדאמו נענש במחלת המִימָת (idropes) על שזיף את מטבעות הזהב של פירנצה. בין הדוגמאות שמביא דנטה מהמיתולוגיה וההיסטוריה היוונית והרומית, הוא מספר את סיפור יוסף ואשת פוטיפר. הוא מתרכז לא בניסיון הפיתוי, כי אם בעובדה שהעלילה עליו עלילת שווא. הרמאים, השקרנים והזייפנים עדיין פעילים במאה הנוכחית. הזייפנים המתחזים מתקשים משהו בזיוף דרכוני ימינו, אך אף הם לא שבתו ממלאכתם.

החוטאים המוצגים בשירים האחרונים (32-34) הם הבוגדים. הם נמצאים בתחתית התופת, סמל לכובד חטאם. (התופת הנה תהום בצורת חרוט וככל שיוורדים - המעגלים הולכים וקטנים עד מרכזו כדור הארץ). מבין אלה שבגדו בקרוביהם ברם, יש השקועים עד פיהם במימי הקפואים של אגם "אגם שמהכפור היה מראהו כזכוכית ולא כמים" (שיר 32, 23-24). אך יש ביניהם כאלה הנענשים בדרך אחרת. שני אחים מתגלים לדנטה דבוקים זה לזה בניגוד לרצונם: "...יותר מעץ עם עץ במלחצים" (שיר 32, 49-50).

האחים השתייכו לשתי מפלגות פוליטיות שונות ואחרי מות אביהם פרצה ביניהם מלחמה על הירושה, שבסופה רצחו איש את רעהו. בהמשך מציג דנטה עוד רוצחי אח, רוצחי אחיינו, ורוצחי קרובי משפחה

אחרים. לעתים במאבק פוליטי בין הסיעות בתוך עיר, לעתים בין ערים. דנטה מזכיר את פיסטויה, פירנצה, סיינה, פיזה וקרמונה, ואף את התמיכה בצרפתים הפולשים בראשותו של שארל מאנז'ו. אולם המעשה הנורא ביותר שב"קומדיה" הוא פרשת הרוזן אוגולינו, שנכלא עם בניו במגדל שפונה לאחר מותם בשם "מגדל הרעב". הם נכלאו בפקודת הארכיגמון רוג'רי שהאשים את אוגולינו במסירת כמה ממבצריה של פיזה לאנשי פירנצה ולוקה, ולפיכך בכגידיה. לא ברור אם אכן בגד או שנאלץ למוסרם. הארכיגמון רוג'רי לא היסס, והם נכלאו כדי למות במגדל ברעב. כשראו בניו של אוגולינו את אביהם נושך את אצבעותיו אמרו לו:

"אבא פחות במאוד לנו יכאב/ אם תאכל מעצמנו. אתה הלבשתנו/ בשר דל זה, ואתה תפשיטהו" (שיר 33, 61-63). הילדים מתו בין יום החמישי והשישי: "ואזי יותר מן המכאוב גבר הצום" (שיר 33, 75).

חוקרי דנטה נחלקו בדעותיהם. האומנם איבד אוגולינו כל אנושיות ואכל את בשר בניו? דבריו של אוגולינו לדנטה: "אך את שלא יכולת להבין/ כלומר עד מה אכזר היה מותי" (שיר 33, 19-20) הם ביטוי לאנוכיות חריגה, שמחזקת משהו את הדעה שאכל מבשר בניו. הוא רואה את עצמו ומרחם על עצמו בלבד ואינו מתייחס כלל לילדיו. דבריו הם ניגוד תהומי למה שראה דנטה כיחס אב לבניו - אהבה המתבטאת גם במעשה, כפי שהוא כותב על מלווהו ורגיליוס: "נושא אותי עמו על בית לבי/ לא כשותף נלווה אך כמו את בנו" (שיר 33, 18-20).

לדעת חורחה לואיס בורחס, דבריו של דנטה חסרי החלטיות במכוון. הוא רוצה שנחשוד באוגולינו שאכל מבשר בניו, אך שלא נאמין בכך, ומוסיף שהעונש שהוטל עליו, לכרסם לעד את גולגולת אויבו, רומז אף הוא שאכל מבשר בניו. הבוגדים האחרונים שמציג דנטה בשיר זה הם אלה שבגדו באורחיהם שהוזמנו לסעוד עמם ורצחו אותם. והוא מביא דוגמאות לכך.

השיר האחרון (שיר 34) הוא הנוצרי שבין שירי "התופת". הוא מזכיר בוגדים דוגמת ברוטוס וקסיוס, אולם עיקרו באלה שמילאו תפקיד הרה אסון בתולדות הנצרות. התייחסות לחוטאים לאלוהים אלה כבר מופיעה בקיצור בשירים קודמים. הכהן הגדול קייפא מוצג כאחד מגדולי הצבועים (שיר 23 בחוג השמיני), וכמוהו נענשים חותנו ששימש גם הוא ככהונה באותה עת, ומועצת היהודים הגדולה. יהודה איש קריות גם הוא נזכר כבר כ"נפש החוטאת" (שיר 9, 27; שיר 19, 97; שיר 3, 143). אולם רק בשיר האחרון מסתבר שיהודה היה לסמל הבגידה במסורת הנוצרית. על כן נקרא המקום הנמוך והנורא ביותר שבתופת בשם "גוד'קה" על שמו. שם פוגשים דנטה וורגיליוס את לוציפר (הילל בן שחר, ישעיהו י"ד 13) מלך השואל. לוציפר היה היפה והאהוב בין המלאכים, אך יהירותו גרמה לו למרוד באל. משנפל היה ליצור מכוער בעל שלושה פיות, כשהאמצעי שבהם הוא המכאיב ביותר. בפיות שבצדדיו הוא גורס את ברוטוס וקסיוס ובפיו האמצעי את יהודה איש קריות: "בפיותו כולם גרס הוא בשיניו" (שיר 43, 55).

הם חטאו, אולם חטאו היה כבד משלהם. הם חטאו כלפי בני האדם שכן סיכלו את הקמתה של הקיסרות הרומית (שרדנטה שאף לחדשה בימיו), ואילו הוא חטא לישראלוהים במוסרו אותו לידי אויבו.

במאה העשרים ואחת, בגידה במולדת היא פשע חמור שבעוונו מוטל על הבוגד המורשע עונש כבד. דנטה אף הוא מזכיר בגידה בעיר-המדינה, אולם עיקר דבריו נסובים על בגידה ביחיד או על הבגידה בהיסטוריה, הבגידה בישו. בגידה בכן משפחה או ידיד שלא היתה כרוכה ברצח, פגיעה גופנית או גנבה שניתן להוכיחה הן חטא דתי, אך עניין פרטי מבחינת החוק האזרחי. ובאשר לבגידה בישראלוהים דומה שהכנסיות הנוצריות ריככו משהו את האשמת היהודים, אולם היא בשום פנים לא נעלמה.

ולסיום: דנטה ווירגיליוס פונים לדרך רבת המכשולים החוצה:

"טיפסנו הוא ראשון ואני שני
עד ראיתי בעד חֶרֶךְ עגול
שכיות חמדה כמותן נושאים שמים